

e-Erika

Erityispedagogista tutkimusta ja koulutuksen arviointia

Teksti julkaistu e-Erikan numerossa 1/2021

<https://journals.helsinki.fi/e-erika>

Toiminta-alueittaista opetusta kehitetään moniammatillisesti

Tässä artikkelissa käsitellään toiminta-alueittaista opetusta, joka on osa perusopetuksen kolmiportaisen oppimisen ja koulunkäynnin tuen raskainta tasoa, erityistä tukea. Suomessa toiminta-alueittain opiskelee suhteellisen pieni määrä oppilaita, noin parituhatta oppilasta. Artikkelissa nostetaan esiin heidän opetukseensa liittyvä moniammatillisuus ja tiivis yhteistyö sekä sivutaan ICF-luokitusta ja sen pohjalta Valterissa kehitettyä palapelimallia, joita molempia voidaan käyttää apuna oppimisen tavoitteiden asettamisessa. Tämän artikkelin virittäjänä on toiminut VOITTO – Vaativan erityisen tuen toiminta-alueittain järjestettävän opetuksen pedagoginen kehittäminen -koulutuskokonaisuus.

Teksti Heljä Happonen, Erja Kaakkuriniemi, Päivi Lång,
Anna-Kaisa Sipilä, Kukka-Maaria Vänskä

Toiminta-alueittain järjestettävä opetus on arvokas osa suomalaista peruskoulua ja sen pyrkimystä tasa-arvoon ja yksilöllisyyteen. Kun oppiaineittain opiskelu ei vastaa oppilaan tarpeita eikä vie hänen oppimistaan eteenpäin, tarjoaa toiminta-alueisiin perustuva opetus ja opetussuunnitelma toisenlaisia ratkaisuja oppimisen tavoitteiden asettamiseen. Lähtökohtana on tällöin oppilaan toimintakyky, hänen vahvuutensa, mahdollisuutensa ja unelmansa. Tavoitteet asetetaan toiminta-alueittaisessa opetuksessa jokaiselle oppilaalle täysin yksilöllisesti, ja ne määritellään toiminta-alueittain. Toiminta-alueet ovat motoriset taidot, sosiaaliset taidot, päivittäisten toimintojen taidot, kognitiiviset taidot sekä kieli ja kom-

munikaatio. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on osio toiminta-alueittain opiskelusta. Sieltä ei kuitenkaan löydy valmista mallia tai ohjepakettia. Suunnitelmat ja ratkaisut tuleekin tehdä arjen yhteistyössä ja niitä voi kehittää yleisellä ja yksilöllisellä tasolla myös koulutusta apuna käyttäen. Opetushallitus onkin antanut hienon mahdollisuuden järjestää edelleen jatkuvaa koulutusta toiminta-alueittaisessa opetuksessa työskenteleville henkilöille.

VOITTO – Vaativan erityisen tuen toiminta-alueittain järjestettävän opetuksen pedagoginen kehittäminen -koulutuskokonaisuus tähtää yhteistyön ja sitä tukevien toimintamallien vahvis-

tamiseen toiminta-alueittaisessa opetuksessa. Koulutuskokonaisuutta on toteutettu Tampereella yhteistyössä Tampereen kesäyliopiston kanssa ja Oulussa yhteistyössä Oulun yliopiston kanssa. Opetushallituksen rahoittama koulutus pyörii jo neljännen kerran, tällä kertaa Helsingissä¹.

Suomessa toiminta-alueittaista opetusta koskevaa koulutusta on järjestetty vähän. Onkin arvokasta, että VOITTO-koulutuskokonaisuus on koettu tärkeäksi paikaksi kehittää omaa työtä. Osallistujat ovat kertoneet osallisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunteesta. Työn haasteet ovat olleet kaikille tuttuja ja erilaisia näkökulmia ja vinkkejäkin on jaettu ahkerasti. Alla erään osallistujan palautteesta:

Koulutusta selkeästi vaikeavammaisten opetukseen kohdistettuna on saatavilla todella vähän. VOITTO oli positiivinen poikkeus koulutustarjonnassa. Oli myös hienoa puhua muiden kurssilaisten kanssa samaa kieltä heti alusta alkaen. Ei tarvinnut kenellekään vääntää rautalangasta oppimisen ja opetuksen arjen haasteita.

Yhteistä ymmärrystä etsimässä

Toiminta-alueittain järjestettävä opetus nojaa moniammatilliseen yhteistyöhön yli hallintokuntarajojen, koulun ja luokan sisällä sekä kodin, terapeuttien ja muun verkoston kanssa. Yhteistyön tavoitteena on oppilaan yksilöllisen elämäntilanteen ja tarpeiden ympärille toteutettu oikea-aikainen työskentely (ks. Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2017).

Toiminta-alueittain järjestettävässä opetuksessa työntekijöiden osaamista voidaan kuvata moniammatillisen työskentelyn kautta hankittavana tarpeeksi hyvänä oppilaantuntemuksena ja opetuksen tavoitteellisenä järjestämisenä niin, että oppilaan kehitys ja toimintakyky ovat turvatut (Vänskä, 2007, 72). Opetuksen toteuttamisessa henkilöstön moniammatillisesti tapahtuva yhteinen oppiminen ja oivaltaminen on erityisen arvokasta.

Hyvän apuvälineen oppilaan oppimisen tavoitteiden asettamiseen tarjoaa kansainvälinen ICF-luokitus (lyh., engl. *International Classification of Functioning, Disability and Health*, WHO), jonka mukaan oppilaan toimintakyky voidaan ymmärtää fyysisinä, psyykkisinä ja sosiaalisina edellytyksinä selviytyä kaikista elämän toiminnoista omassa arjessaan kotona, koulussa, vapaa-ajalla ja harrastuksissa. ICF-luokituksen avulla on helpompaa nähdä oppilaan toimintakyky kokonaisvaltaisesti vahvuuksineen ja tuen tarpeineen sekä edetä tästä näkökulmasta tavoitteiden asettamiseen. Valterissa kehitetty tukimateriaali toiminta-alueittaiseen opiskeluun, palapelimalli, pohjaa juuri tähän ajatteluun.

Palapelimallissa viiden eri toiminta-alueen sisältöjä on avattu ja kuvattu niihin kuuluvia osataitoja ja toimintaa. Palapelimalli on työkalu opetusta suunnitteleville tavoitteiden asettamiseen. Mallin sisältämän jaottelun kautta oppilaan taitoja ja tulevia tavoitteita voidaan lähteä kokoamaan ja määrittelemään. Siksi palapelimalli ei ole opetussuunni-

¹ <https://www.valteri.fi/voitto-koulutuskokonaisuus-kaynnistyy-syksylla-2020/>

Kuvituskuva: Unsplash.

telma vaan tukimateriaali henkilökohtaisen suunnitelman tekemiseen. Oppilaan motoriset taidot, sosiaaliset taidot, päivittäiset taidot, kognitiiviset taidot sekä kieleen ja kommunikaatioon liittyvät taidot ovat aina kovin yksilölliset, ja jokaisen tulee voida edetä omien mahdollisuuksiensa mukaisesti näissä taidoissa.

VOITTO-koulutuksen suunnitteluvaiheessa koettiin tärkeänä, että koulutuksessa olisivat osittain mukana myös toiminta-alueittaisen opetuksen hallinnollisia päätöksiä tekevät henkilöt. Koulutuksessa hallinnollista tietoa koskeva osuus sisälsi tietoa pidennetyin oppivelvollisuuden eri järjestämisvaihtoehdoista, erityisen tuen prosessista sekä perusopetuslain ja -asetuksen määräyksistä, jotka liittyvät toiminta-alueittain järjestettävään opetukseen. Oleellista on huomata, että oppilaan HOJKS (henkilökohtainen opetuksen järjestä-

mistä koskeva suunnitelma), pedagoginen selvitys ja erityisen tuen päätös muodostavat kokonaisuuden, jolla on merkittävä vaikutus oppilaan koulupäivien sujuvuuteen, kouluarkeen ja oppimisympäristöön. Hallinnollisen päätöksen tekijä ei aina tunne henkilökohtaisesti oppilasta ja hänen toimintakykyään eikä tiedä menetelmistä, joilla häntä opetetaan tai hänen tarvitsemista apuvälineistä. Koulutuksesta haluttiin luoda kokonaisuus, jossa toiminta-alueittain järjestettävän opetuksen parissa työskentelevät ammattilaiset kohtaisivat ja voisivat luoda yli kunta-rajojen yhteistyökumppanuutta.

On tärkeää, että oppilaan arjessa mukana olevat ihmiset kokoontuvat yhteen muodostamaan yhteistä ymmärrystä toiminta-alueittain opiskelevan oppilaan toimintakyvystä. Oppilaan kanssa toimivien aikuisten käsitykset ja toimintatavat voivat vaikuttaa toimintaky-

Kuvatuskuva: Unsplash.

kyyn ja oppimistavoitteiden asetteluun. Yhteisessä keskustelussa tulisi nousta esiin paitsi oppilaan yksilölliset edellytykset myös erilaiset ympäristötekijät, joilla voidaan tukea hänen oppimistaan ja koulunkäyntiään. Jokainen tuo keskusteluun omat odotuksensa ja näkemyksensä siitä, mitä pitää oppilaan oppimisen ja hyvän arjen toteutumisen kannalta tärkeänä. Parhaimmillaan perheen keskiöön ottava moniammatillinen keskustelu ylittää hallintokuntarajoja ja sisältää yhteistä oppimista sekä oivalluksia. Ilmapiiiri koetaan tällöin turvalliseksi ja uskalletaan katsoa yhdessä myös taaksepäin: Missä olemme onnistuneet? Mitä olemme oppineet? Mistä olemme huolissamme? Samoin yhteistä oppimista on se, että katsotaan yhdessä eteenpäin: Mitä vielä voimme tehdä? Mitä uusia taitoja meidän on opittava, jotta oppilaan on mahdollista oppia? Kenen apua tähän tarvitsemme? (ks. myös Sanderson, 2002, 111.)

Moniammatillisen yhteistyön rakentamiseen kannattaa käyttää aikaa. Ristiriitotakaan ei kannata pelätä, ja toisia kuunnellen voimme oppia toistemme näkemyksistä. Ristiriidoista kumpuava uusi ymmärrys sisältää joskus tärkeitä avaimia oppilaan oppimisen tuen ratkaisuihin.

Viikon tärkein tunti

Toiminta-alueittain järjestettävää opetusta kehitettäessä tulisi aktiivisesti mahdollistaa sellaiset arjen rakenteet, jotka tukevat opettajan ja ohjaajien työskentelyä luokan sisä- ja ulkopuolisen yhteisen oppimisen mahdollistamiseksi. Tämä tarkoittaa esimerkiksi säännöllisesti varattua keskustelu- ja suunnittelu-aikaa työntekijöiden kesken. Viikoittainen aikuisten yhteinen keskustelu-aika on toiminta-alueittain järjestettävässä opetuksessa viikon tärkein tunti. Se on paikka, jossa on mahdollista tavoitteellisesti harjoitella yh-

teistä oppimista ja oivaltamista yhteyttä ja tunneilmastoa vahvistaen.

Oppilas toimii eri toimintaympäristöissä ja tilanteissa eri tavoin. Aikuisten toiminta saman oppilaan kanssa eri ympäristöissä voi olla hyvinkin vaihtelevaa riippuen siitä, kuinka hyvin aikuinen tuntee oppilaan. Tämä koskee niin vuorovaikutusta kuin mitä tahansa arkista tilannetta koulussa, kotona, vapaa-ajalla tai harrastuksissa. Samatkin toimintamallit ja tuen muodot voivat toimia eri ympäristöissä ja tilanteissa täysin eri tavalla.

Mitä paremmin tunnemme oppilaan toimintakyvyn ja siinä ilmenevät muutokset, sitä paremmin voimme ymmärtää hänen arkitoimintaansa ja vahvistaa asioita, joita hän jo osaa ja hallitsee tai joita hän vasta opettelee. Samalla saamme näkemystä siitä, millaiset asiat ja toimet tukevat oppilaan toimintaa missäkin toimintaympäristössä ja toisaalta myös mihin toimintoihin hän tarvitsee vielä lisätukea.

Luokan sisäinen, toimiva moniammatillinen yhteistyö laajentaa oppilaan tuntemusta ja on monella tavalla onnistumisen kivijalka oppilaan ympärillä

Lähteet:

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2017). *Vaativa erityinen tuki esi- ja perusopetuksessa. Kehittämisyhmän loppuraportti*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:34. Luettavissa osoitteessa http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80629/OKM_34_2017.pdf

Sanderson, H. (2002). A plan is not enough: exploring the development of person-centered teams. Teoksessa S. Holburn & P. M. Vietze (toim.), *Person-Centered Planning. Research, Practice and Future Directions*. Baltimore (s. 97–126). Paul. H. Brookes.

tapahtuvalle laajemmalle moniammatilliselle yhteistyölle. Se mahdollistaa parempaa vastuun jakoa, sitoutumista sekä arjen selkiytymistä. Samalla rakentuu yleinen luottamuksen ilmapiiri. Aikuisten johdonmukainen toiminta koulussa heijastuu aina positiivisella tavalla oppilaan hyvinvointiin ja oppimiseen.

Yhdessä eteenpäin

Koulutukseen osallistujat ovat kokeneet vertaiskeskustelut ja verkostoitumisen arvokkaaksi. Toiminta-alueittain opiskelevia oppilaita on vähän, ja siksi myös toiminta-alueittaisen opetuksen parissa työskentelevien voi olla joskus vaikea löytää samaa työtä tekeviä samasta koulusta tai edes lähialueelta. Heidi Rosenqvist, yksi osallistujista, toteaa myös käytännönläheisyyden, työtapojen ja toimintamallien jakamisen olleen koulutuksessa sen parasta antia:

Teemme hyvin raskasta työtä täydellä panostuksella. On hyvin tärkeä päästä noiden muutamien päivien aikana vähän etäämmälle omasta työstä, ja pystyä näin tarkastelemaan paremmin myös sen kehittämistä. Oli voitto saada osallistua VOITTO-koulutukseen!

Vänskä, K.-M. (2007). Vaikeimmin kehitysvammaisten lasten opetuksen kehitystarpeet ja opettajien täydennyskoulutustarpeet opettajien arvioimina. Pro gradu -tutkielma. Käyttäytymistieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto.

Muuta luettavaa:

VIP-verkoston toiminta-alueittain järjestettävän opetuksen teemaryhmän julkaisema uusi opas: Opin ja osaan. Toiminta-alueittain järjestettävä opetus perusopetuksessa.

<https://vip-verkosto.fi/tuore-opasjulkaisu-opin-ja-osaan-toiminta-alueittain-jarjestettava-opetus-perusopetuksessa/>

Oppaassa kuvataan toiminta-alueittain järjestettävän opetuksen sisältöjä ja käytänteitä. Lisäksi kerrotaan pedagogisista ja hallinnollisista asiakirjoista ja päätöksistä. Oppaassa kurkistetaan myös perusopetuksen jälkeisiin vaihtoehtoihin.

VIP-verkoston toiminta-alueittain järjestettävän opetuksen teemaryhmän julkaisema uusi opas: Kaikki oppii! Pidennetty oppivelvollisuus ja oppimisen mahdollisuudet.

<https://vip-verkosto.fi/wp-content/uploads/2019/12/Kaikki-oppii-Pidennetty-oppivelvollisuus-ja-oppimisen-mahdollisuudet-1.pdf>

Oppaassa kerrotaan siitä, mitä pitää huomioida, kun suunnitellaan vaikeasti vammaisen tai vakavasti sairaan lapsen koulupolkua.

Rämä, I. (2021). Oppimisen edistymisen seuraaminen ja arviointi toiminta-alueittain järjestettävässä opetuksessa. Vaativan erityisen tuen VIP-verkoston selvitys. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2021:1.

<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/oppimisen-edistymisen-seuraaminen-ja-arviointi-toiminta-alueittain>